

хвороби COVID-19, спричиненої корона вірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частини першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет на 2020 рік» від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/10_p_2020.pdf (дата звернення 05.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-268-8-3>

Пільков К. М.,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу

міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва

імені академіка Ф.Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

ПРИНЦИП *RES JUDICATA*: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасній юриспруденції, зокрема у судовій практиці остаточність судового рішення визнається мало не універсальною цінністю [6, с. 17], а для поіменування рішення, яке набуває такого значення, і для цілої низки правил, які забезпечують остаточність вирішення цим рішенням суперечки, у багатьох правових системах різних традицій використовують поняття *res judicata* [9, с. 47–48]. Також у юридичній науці приймається за очевидне, що згадане поняття запозичене з декількох максим з римського права, а найбільш повно і близько до сучасного розуміння вкладеного у це поняття принципу його сенс було передано у титулі 17 «*De regulis iuris*» книги 50 у Дигестах, де правило 208 вказує: «*res iudicata pro veritate accipitur*» (*res judicata* приймається за істину) [1, с. 79]. У більш ранніх дослідженнях ми також звертали увагу на те, що саме римське право надавало стороні право посилатись на *exceptio rei iudicatae*, тобто на попереднє рішення, у наступному судовому процесі за участю тих же сторін і стосовно того ж питання права [8, с. 17]. Надалі саме з римського права засади майбутньої доктрини були сприйняті загальним правом, де спостерігався її найбільш активний розвиток. В англійському загальному праві, як визнається дослідниками, принцип, навколо якого поступово

розвинулась складна доктрина *res judicata*, був вперше артикульований у сучасному вигляді у справі *Duchess of Kingston's Case* 1776 року [5, с. 299].

Водночас, хоча *res judicata* як доктрина розвинулась саме з римського права, правило про остаточність вирішення суперечки не є винаходом римської правничої думки ні за часом, на за ексклюзивністю у тому сенсі, що це правило було відоме в інших культурах раніше, а в деякі правові системи хоча й прийшло пізніше, однак з відмінних від римського права джерел.

Так, описи правила, ідентичного *res judicata*, у тому вигляді, якій нагадує сучасне поняття, можна віднайти вже у промові афінського державного діяча Демосфена у 4 ст. до н. е. у приватному обвинуваченні проти Меїдіаса: "Якщо будь-які сторони сперечаються стосовно приватного договору і бажають обрати арбітра, слід вважати законним для них обирати того, кого вони захочуть. Однак коли вони обрали за взаємною згодою, вони мають підкоритись його рішенням та не повинні передавати ті самі звинувачення від нього до іншого суду, натомість рішення арбітра має бути остаточним" [2]. Цей опис вже охоплює як позитивний, так і негативний аспекти *res judicata*, а також зачіпає як приватну складову (автономію сторін), так і публічну складову принципу, що зароджується.

Дослідники також знаходять свідчення визнання цінності остаточності судового рішення і його значення для наступних процесів в індуїстському (закон «пурва ньяяя» (англ. *purva nyaya*)) та мусульманському праві [4, с. 21].

В Європі у XVI–XVII століттях *res judicata* вже розглядалось як правило, що має вплив на обов'язковість виконання та загальний нормативний характер, коли суд надає йому такого значення. Рішення юрисдикційного характеру, видані главами держав, Папою або імператором та окремими верховними судами також мають цю нормативну характеристику [1, с. 75]. Щойно рішення стає *in rem judicatam*, воно визнається досконалим, безвідкличним та таким, що підлягає примусовоому виконанню: «*Et stante res iudicata non cognoscitur amplius de iustitia, vel iniustitia, sed de executione*» (якщо рішення стало *res judicata*, справедливість чи несправедливість більше не мають значення, лише виконання має значення). *Res judicata* вже на цьому історичному етапі визнається як презумпція *iuris et de iure*, стосовно якої звичайні засоби спростування доказами неприпустимі [1, с. 75].

Вже у XVII столітті німецькі та італійські юристи розмежовують остаточність судового рішення та *res judicata*: якщо остаточним рішенням суддя визначає та завершує основний предмет справи, то *res*

judicata являє собою дещо більше, коли спливає строк на оскарження остаточного судового рішення [1, с. 70–71].

На думку Г. Кодека, право на апеляцію, з вичерпанням якого тісно пов'язане набуття рішенням значення *res judicata*, було визнане ще у Стародавньому Римі. Поряд з тим, що доступність апеляції була досить давнім феноменом, майже настільки ж давніми є й обмеження апеляції. Право на оскарження у традиції континентальної Європи могло бути обмежене, зокрема, за критерієм типу справи. Також якщо перше оскарження (апеляція) було неуспішним і рішення суду першої інстанції було підтверджене, у багатьох країнах подальше оскарження не допускалось, оскільки правила *ius commune* були такими, що не повинно бути оскарження двох рішень судів, які дійшли однакового результату (лат. *contra duas conformes*). Іноді право на оскарження обмежувалось з суто політичних причин, зокрема з огляду на привілеї певного міста або феодала, аби рішення їх судів не підлягали перегляду судом вищої інстанції в іншому місці [3, с. 36]. Це при тому, що підходи до допустимості апеляції історично відрізнялись навіть в межах Європи. Так, в Італії до XVII століття закони часто забороняли апеляцію, хоч це й викликало критику, в той час як в німецьких державах, вона вже була розвинена як право [1, с. 74].

На додаток до цього, деякі грубі процесуальні порушення позбавляли рішення суду юридичного значення (лат. *nullius momenti*), тобто воно було буквально нікчемним. На нікчемність судового рішення можна було посперечатись без будь-яких часових обмежень або форми провадження. Лише декілька століть потому в Європі був зроблений істотний за своїм значенням крок, спрямований на те, щоб відокремити оскарження судового рішення у спеціальну, структуровану процедуру з часовими обмеженнями, що підкріплювало юридичну визначеність [3, с. 36].

Історично у країнах цивільного права перегляд був можливий в інтересах сторін суперечки з метою забезпечити дотримання їх прав. Відповідно метою був перегляд результату спору і, у випадку необхідності, його корегування, а рішення судів вищих інстанцій не впливали в цілому на розвиток права. Рішення, як правило, були надзвичайно короткі, часто без викладу обґрунтування. До 30–40-х років XIX століття рішення судів у багатьох країнах Європи не публікувались. В Австрії спроби запровадити публікацію судових рішень наштовхувались на супротив уряду. При цьому не тільки широкий загал був позбавлений доступу до рішень. Те саме було й стосовно суддів: до другої половини XIX століття навіть судді австрійського Верховного суду не мали доступу до рішень своїх колег. Підґрунтям для цього було намагання зберегти "свіжий погляд" суддів,

а також те, що акти законодавства не уживались з поняттям судової правотворчості [3, с. 37]. Такий підхід не сприяв вирішенню проблеми ідентичності справи, адже без обґрунтування рішення досить складно визначити, чого саме вона стосувалась в частині підстав, та порівняти її з наступною справою, у якій сторона покликається на *res judicata*.

Цілком логічно, що якщо ще у XIX століття не були вирішені і навіть підняті проблеми, пов'язані із застосуванням принципу *res judicata* у межах національних проваджень, про вирішення цих проблем стосовно іноземних судових рішень навіть не йшлося. В контексті проблеми значення *res judicata* іноземних судових рішень фон Савінї вперше у 1849 у своїй фундаментальній праці «*System der heutigen Roemischen Rechts*» розмежував визнання іноземних рішень і їх пре-клюдивне значення [7, с. 16].

Попри давнє коріння ідеї про остаточність вирішення суперечки і визнання у багатьох культурах цінності цієї остаточності як для сторін, так і для загального блага, більш-менш сучасного оформлення доктрина *res judicata* зазнала порівняно нещодавно, а нові аспекти цієї складної доктрини, зокрема пов'язані з визнанням *res judicata* іноземних рішень з питань юрисдикції, тільки з'являються і потребують окремого осмислення.

Список використаних джерел:

1. Bettoni A. Res judicata and null and void judgment in the Italian and German doctrine of Sixteenth – and Seventeenth – century criminal law. Certain interpretative profiles. *Crime, History & Societies*. 2008. Vol. 12, Issue 1. P. 65–96. DOI: 10.4000/chs.68
2. Boying S. Summary Of Principles For Res Judicata In International Commercial Arbitration. *Hong Kong Lawyer. The Official Journal of the Law Society of Hong Kong*. November 2021. URL: <https://www.hk-lawyer.org/content/summary-principles-res-judicata-international-commercial-arbitration> (дата звернення: 23.10. 2022).
3. Kodek G. E. Appellate proceedings in civil cases – traditional remedies in light of contemporary problems. *Nobody's perfect. Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*. A. Uzelac, C. H. van Rhee (eds.). Cambridge, 2014. P. 35–52.
4. Kumari S. Res-judicata in other provisions of law. *International Journal of Advanced Research and Development*. 2020. Volume 5, Issue 5. P. 21–25.
5. Moschzisker R. Res judicata. *Yale Law Journal*. 1929. Vol. 38, Issue 3. P. 299–334.

6. Pilkov K. Reopening cases following judgments of the European Court of Human Rights: Room for a European Consensus? *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Issue 4(16). P. 1–28. DOI: 10.33327/AJEE-18-5.4-a000415
7. van de Velden J. B. Finality in Litigation: The Law and Practice of Preclusion: Res Judicata (Merger And Estoppel), Abuse of Process and Recognition of Foreign Judgments. Kluwer Law International B.V., 2017. 554 p.
8. Пільков К. М. Res judicata та споріднені доктрини остаточної дії судового рішення: порівняльно-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Електронне наукове видання. 2021. № 3. С. 15–21.
9. Пільков К. М. Res judicata, остаточність і законна сила судового рішення: співвідношення понять. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія Право. Випуск 71. С. 44–48. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.71.6

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-268-8-4>

Цьомра В. Ю.,

аспірант

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського,
голова*

ГО «Лабораторія права»

ДО ПИТАННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА КЛАСИЧНИМ РИМСЬКИМ ПРАВОМ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

В тезах висвітлюються окремі питання інституту правосуб'єктності перших прототипів юридичної особи у класичному римському праві, важливі для сучасної теорії права, з урахуванням історичних особливостей конкретної епохи.

Правосуб'єктність не безпідставно вважається одним із ключових інститутів, який визначає правове становище суб'єктів права. Юридична особа, як правова конструкція, за своєю формою, фактично, є пустим утворенням і лише правосуб'єктність наповнює її внутрішнім змістом та дозволяє взаємодіяти із зовнішнім світом.